

Folklór és tárgytörténet címmel hetven régebben már megjelent tanulmányát adta ki újra két kötetben Scheiber Sándor, a neves orientalista és történész. A gyűjtemény a tudós három és fél évtizedes kutató és elemző munkásságáról ad áttekintést. Az egyes tanulmányokban tárgyalta kérdések köre és jelentősége különböző, a sokrétű anyagot a címben jelzett két fogalom fűzi egy szála. A szerző kutatásai a folklór, közelebbről: a bibliai és a zsidó folklór köréből indulnak ki vagy oda torkollanak és túlnyomórészt tárgytörténeti jellegűek. Néhány témacsoport azonban kirajzolódik a gyűjteményben. A tanulmányok egyik csoportja bibliai témákkal, részletkérdésekkel foglalkozik — természetesen folklóryanagként. Ilyenek: Lót leányai, Bábel tornya, Káin és Ábel áldozati füstjének legendája, Sámson ábrázolása a pécsi székesegyház ismert reliefjén. Egy másik témacsoport: néhány nemzetközi vándormotívum kapcsolódásai a zsidó folklórhoz: Ibykus darvai, a bolygó zsidó, a „szamárlétra”, a „fajankó” kifejezések, az apjuk holttestére lövöldöző fiúkról szóló példa. Egy harmadik témakör a zsidó folklór néhány érdekes elemét ismerteti. A második kötet tanulmányai túlnyomó részben a magyar irodalomban fellelhető egyes bibliai és zsidó eredetű motívumokról szólnak: Bornemissa Péter anekdotáinak forrásairól, Garay János, Petőfi, Arany, Juhász Gyula, József Attila verseinek, Mikszáth anekdotáinak kapcsolódásairól a Bibliához és a zsidó folklórhoz. Néhány átfogóbb jellegű tanulmány is található a terjedelmes anyagban. Ilyen, — hogy a legfontosabbakat említsük — a Vigília egyik körkérdéséhez kapcsolódó interjú: a Biblia és a folklór kérdéséről és egy bibliográfiai áttekintés: a Biblia a magyar irodalomban 1945—1973 között. Ugyanitt kell megemlíteni a Scheiber Sándor munkásságának négy évtizedét (1933—1973) felölelő bibliográfiáját, amely a tudós szerző 1142 tanulmányát sorolja fel.

A gyűjtemény kilencsoros bevezetőjében Scheiber Sándor szerény megjegyzéssel bocsátja útjára a könyvet: „E dolgozatok olvasója dönti el: Megérdemelték-e, hogy új életre keljenek a folyóiratok és gyűjtőmunkák nagy temetőjéből”. A hatalmas anyag átolvasása után a válasz csak igenlő lehet. Amit a méltatáson túl — katolikus szempontból — hozzá lehet vagy

kell fűzni, elsősorban magunknak, magunk felé szól.

A hetven tanulmány valóban megérdemli, hogy „kiemeljék a folyóiratok és gyűjtőmunkák temetőjéből”. Megkönnyíti a könyv azok munkáját, akik Scheiber Sándor kutatásait akár a magyar folklór, akár a magyar irodalom, akár a Biblia-kutatás és magyarázat részlet- és összefoglaló kérdéseiben hasznosítani kívánják.

Módszertani mintának is ösztönző a könyv. Scheiber professzor a magyar folklór és irodalomtörténet legkiválóbb tárgytörténészeinek módszereit alkalmazza és képviseli: Katona Lajosét, György Lajosét, Horváth Jánosét, Berze Nagy Jánosét —, hogy csak néhány nevet említsünk —, s természetesen a magyar orientalista iskoláét, melynek olyan egyéniségei voltak, mint Heller Bernát, Goldzicher Ignác, Löw Immánuel, Kochlbach Bertalan, Pfeiffer Izsák. Katona Lajosnak és követőinek tárgytörténeti kutató- és elemző munkájára alapozta meg a modern magyar folklórtudományt és nagy mértékben járult hozzá, hogy a magyar irodalomtörténet a romantika szintjéről európai színvonalú tudománnyá fejlődjék.

Természetes, szem előtt kell tartani az általános elvet: a tárgytörténet se léphet fel a kizárólagosság igényével. A tárgytörténész a folklór és az irodalom afféle nyomozója: motívumokat, hatásokat követ koronkon és országokon vagy éppen világrézszenek át szerzők és művek rengetegében. Művek jobb megértését, értékük valódi mértékének megállapítását szolgálja. Ám a végső következtetéseknél nemcsak éles szem szükséges, hanem óvatosság is.

Már Katona Lajos külön tanulmányában mutatott rá: abból például, hogy egy motívum különböző művekben előfordul, nem okvetlenül következik, hogy az egyik mű a másiknak a forrása s a másik az előbbinek utánzása. Az esetek túlnyomó többségében azonban a motívumok, témák, tárgyak valóban vándorolnak, régebben eredetinek vélt ötleteket a modernebb szerzők régiektől vettek át, közvetlenül vagy közvetve.

Rá kell mutatni a tárgytörténettel kapcsolatban arra is, hogy ez az a módszer, amely leginkább megkívánja az együttműködést a kutatásban, a tanulságok megfogalmazásában és összegezésében. Soha nem lehet eléggé alapos és szereteágazó e téren a kutatás. Nem lehet területeket, korokat, szerző-

ket figyelmen kívül hagyni, ha egy-egy tárgy magyarázatában eredményeket akarunk elérni.

Nem utolsó szempont, amely a tárgy-történeti tanulmányok összegyűjtését és felelevenítését indokolja: az ilyen jellegű írások szinte mindig érdekesek olvasmányoknak is, nemcsak a kutató és a szakember, hanem minden a szellemi élet kérdései iránt érdeklődő olvasó számára. Mindig lebilincselő olvasmány például egy-egy téma útját végigkövetni a buddhista szerzetesek oktató írásaitól, a Bibliától, Talmudtól, indiai meséktől középkori legendákon, exemplumokon át a modern szerzők elbeszéléseiig vagy anekdotáiig.

Említettem, hogy a gyűjteményhez néhány katolikus szempontú megjegyzés is hozzáfűzhető. Mindenekelőtt egy irodalomtörténeti jellegű. Scheiber Sándor a régi magyar irodalomból elsősorban Bornemissa Péter exemplumival foglalkozik. A magyar exemplum egyik —, sőt, mondhatjuk — fő területe azonban a katolikus prédikációs mintakönyvek és példatárak hatalmas, a régebbi, középkori és az egykorú protestáns példatárat mennyiségben messze meghaladó anyaga.

Scheiber Sándor igen érdekes és hasznos kutatásról számol be, melyet a pécsi székesegyház nevezetes Sámson-ábrázolása körül folytatott. A székesegyházban fennmaradt dombormű „fanyűvönök” ábrázolja Sámsont, s ennek nincs alapja a bibliai történetben. Scheiber az ilyen ábrázolás külföldi példáit szedte össze. A pécsi Sámson-ábrázolás már Ipoly Arnoldnak is fejtörést okozott (Magyarország középkori szobrászata emlékei, 1863). Ipolyi megemlíti, hogy a pécsi hagyomány a székesegyházban eltemetett Péter magyar király viszontagságos életének képeit látta a faragott figurákban. A tudós püspök szellemesnek mondja a magyarázatot, de elveti ugyanúgy, ahogyan szerinte mitológiai vagy mesealakokat sem lehet keresni benne. Sámson a középkor allegoriás kifejezőmódjában Jézus egyik jelképe. (Erre utal Scheiber professzor is.) Ezt a meglátást alátámasztják a barokk prédikátorain hasonlatai is. Sámsonban Jézus jelképét látják ők is. „Megváltó Krisztusunk — mennyei Sámsonunk” — írja Illyés István (Egynéhány Prédikációk, Nagyszombat, 1710). Sámson a barokk templomban és prédikációban, ugyanúgy, ahogyan a középkorban, vagy Jézus jelképe vagy valamely erkölcsi tanulság szimbóluma; a bójt hasznát jelké-

pezi Kelemen Didáknál (Búzafejek. 1729, Kassa), az embert is tönkre tevő testiség hatalmát Pázmánynál. A pécsi kőbe faragott biblia pauperum legvalószínűbb, hogy Jézus erejét ábrázolja, amellyel a bűnbeesés fáját gyökerestől kitepte, a bálványok templomát ledöntötte.

Scheiber Sándor egy másik tanulmánya: „Sagittare in cadaver patris” — az atyjuk holttestére nyilazó fiúk példájáról szól. Említést tesz a példa Temesvári Pelbárttal kezdődő magyar párhuzamairól. Tegyük hozzá, hogy talán legszebb megfogalmazása a régi magyar irodalomban Pázmány Péternél olvasható. (Diodorus Siculus alapján, Vízkereszt utáni I. vasárnap, Mint kell a fiaknak tisztelni szüleiket.)

Pázmány — ahogyan a többi korabeli katolikus prédikátor — kétszer, ha nem háromszor annyit idézi az ószövetségi könyveket, mint az evangéliumokat és a többi újszövetségi iratot. Idézeteiken és magyarázataikon át, mint széles csatornán ömlött a magyar nyelvbe, költészetbe, írónk műveibe a Genézis, a Zsoltárok, próféták gondolati és nyelvi világa. „Isten ítélete”, „Isten ostora”, „Isten keze”, „siralom völgye”, „Igazság napja”, „emésztő tűz”, „mészes szók” — megannyi ószövetségi szólás — Pázmány közvetítésében. „Ki miben vetett, abban kínoztatik” — fordítja ugyanó a Bölcsesség könyvében (11.7) olvasható mondat. Néhány jellemző a Boldogságos Szűzről Telek József XVIII. századi ferences prédikátortól: „Gyözedelmes Judit”, „hajnali csillag”, „ékes liliomszál”, „Noé barkedő”, „gyöngyvirág”, „arató szűz”, „Jerikó rózsája”, Máriát és Józsefet „páros gerlicéknek”, Szent Annát „drága gyöngynek” nevezi. Idézhetnénk azonban Noé galambjának olajágától kezdve Sisera hadain, Illés szekerén, az oroszlánok barlangján át Dávid citerájáig a bibliai kifejezések hosszú sorát, amelyek e prédikátorokon keresztül szívódtak fel a török pusztulás után újjáéledő magyarság nyelvébe és irodalmába, népdalaiba, szólásaiba, a költők és írók műveibe.

Nemcsak a Biblia a gyakran idézett forrása régi prédikátorainknak és auktoraiknak, hanem merítették —, hogy Scheiber Sándor témakörében maradjunk — a Biblián kívüli zsidó hagyománykincsből is, elsősorban Josephus Flavius műveiből. A *Zsidó háború* komor jeleneteit hosszan idézi Pázmány. Egyik szépséges példáját az „igazmondásrul és a hazugságrul” „Sidó Josef” Antiquitates-éből és Ezdrás könyvéből

veszi. A templom tiszteletéről szólva ugyancsak az Antiquitates-ból idézi a gyermek Mózesről szóló legendát, aki földhöz vágta a fáraó koronáját.

A példákat folytathatnánk, de talán e néhány utalás is érzékeltetheti: a Biblia hatása a magyar folklórban és a magyar irodalomban olyan témakör, amely még sokban feldolgozásra vár. S különösen a történet, irodalom és folklór iránt érdeklődő fiatal papjainknak van e téren még sok tenivalójuk.

Szem előtt tartva természetesen azt az észrevételt, amely a gyűjteménybe iktatott „Biblia és folklór” című interjú olvasása közben merül fel az olvasóban. Az interjú bevezetésében olvasható Lukács György megjegyzése. A filozófus „a világfolklór egyik legszebb könyvének” nevezi a Bibliát. Kétségtelen: a Bibliában van folklór — is. De nem csak folklór. Van még valami más is, ami alapvetően megkülönbözteti a világfolklór minden alkotásától, a legszebbektől is. Megkülönbözteti más

vallások, még nagy kultúrvallások szakrális írásaitól, sőt más zsidó és keresztény írásoktól is, még ha oly tiszteletreméltóak, megrendítően szépek és igazak is. Tegyük egymás mellé a Genezist és a Talmudot, János evangéliumát és bármely apokrif evangéliumot — meg kell éreznünk a különbséget.

A Bibliából, a mű egészéből és részleteiből üzenet szól, amely a hang és fény más hullámtartományából hatol rajta keresztül mindennapi életünkbe és mindennapi mivoltunkba. Nem is egyszerű és egyértelmű üzenet, hanem szinte minden kornak és minden embernek külön is szóló üzenet olyan szférákból, amelyek felette állnak koroknak, hétköznapiaknak, folklórnak és kultúrának.

Ez az üzenet annál tisztábban zeng és sugárzik, minél alaposabban és megalukvás nélküli tárgyilagossággal tisztázzák türelmes és éles szemű kutatók — mint Scheiber Sándor — mindazt, ami a Bibliában egy nép, egy kultúra sajátossága.

SINKÓ FERENC

MINDÖRÖKKÉ*

Van-e, aki ne találkozott volna utak mentén, falvak határában, szőlőskertek hajlatában, szántóföldek tövében és temetőkertekben elárvult vagy éppen virágsokroktól ékes fészületekkel? S ha találkozott, megérintette-e a látvány?

A szerencsésebbeknek gyermekkoruktól fogva természetes ez az útmenti, csendes alázat és a hozzá kapcsolódó gazdag szokásvilág: az áldozócütörtöki kereszttjáró körmenetek, a búzaszentelés szertartásai, a búcsúk közös imái — másoknak kilométereket kell utazniuk csupán azért, hogy meglássák vagy megörökítsék ezeket az emlékeket.

Olasz Ferenc mindönként kutatta fel és gyűjtötte könyvbe névtelen mesterek Krisztus-ábrázolásait. Egyrészt, hogy akinek a mindennapos találkozás elszűrkitette az élményt, azoknak a fotóművészet kiemelő, lényeglátató tulajdonsága segítségével újabb felismerést adjon; a megtapasztalást nélkülözők számára pedig lehetőséget teremtsen a szembesülésre. Törekvését Szabó Juditnak a képekhez illesztett kitűnő szóanyaga, körültekinthető szövegválogatás teszi teljessé.

* Fényképezte és összeállította Olasz Ferenc. A szöveget Német Lajos írta. Magyar Helikon, 1978.

Már a könyv indítása megkapó: sziporkázó gabonatábla fölé magasodó kereszt — harangütés a néma tájban. A következő, kettős lapon hősín mező, benne egyetlen szénfekete sor: emlékezés Nagy Lászlóra. A költő e — kötetbe szánt — verse örökre elmaradt, ránkívzva, hogy mi viaskodjunk azzal a hiánnyal, mellyel ő a *Fejféknak fejfá-*ban (Olasz Ferenc első könyve, a *Fejfék* mottó-versében) szembenézett.

Fordítunk. Ismét a gabonaföld óarany ragyogása, és távolban a harangütés-szerű fészület. Mit sugall ez a „tájba-írt” kereszt? Nem mást, mint kitárt teret, hiszen képzeletünkben végtelenig tágíthatjuk szárait, vagyis azt a határtalan felebaráti szeretetet, amit Krisztus hagyott ránk. Az árváknak, a magányosoknak pedig egy agrafon szerint ezt kell, hogy jelentse: „Ahol egy ember teljesen egyedül van, ott én is vele vagyok.” Ezt a melegséget érezzük az útmenti fészületek ezerarcú Krisztus-ábrázolásain.

Minden műalkotás talány, áhítattal körülvevett, kiapadhatatlan rejtély. Egy-egy útszéli corpus vagy temetői síron levő fészület a helyi közösség ter-

A szövegeket Szabó Judit válogatta. Az utó-